МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ

Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Конституційне право»
обов'язкових компонент освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів

за темою 14 - Судова влада у сучасних державах

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО
Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _26.09.22 № 9

СХВАЛЕНО
Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _19.09.22_ № 2

ПОГОДЖЕНО
Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від _23.09.22_ № 9

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 14.09.2022 № 4

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки КЛК ХНУВС, к.пед.н., доктор філософії, спеціаліст вищої категорії, Кірюхіна М.В. .
2. Доцент кафедри юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського кандидат юридичних наук Латишева В.В.

План лекції

1. Поняття судової влади і правосуддя. Органи судової влади.
2. Принципи організації та діяльності судової системи.
3. Основи правового статусу суддів.
4. Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції в Україні.

Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1798-VIII (із змін.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

4. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII (із змін.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19

5. Веніславський Ф.В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та фак. Харків: Право, 2014. 376 с.

6. Державне право зарубіжних країн. Особлива частина: навч. посіб. / Л.Д. Варунц, А.В. Войціховський, Т.І. Гудзь та ін. Харків: ХНУВС, 2011. 292 с.

7. Закоморна, К.О. Державне (конституційне) право зарубіжних країн (навчальні матеріали та схеми): посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2016. 278 с.

8. Коломієць Ю.М. Державне право зарубіжних країн. Загальна частина: навч. посібник. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 211 с.

9. Конституції зарубіжних країн: Навч. посіб. / Авт.-упоряд.: В.О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін. / За заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 664 с.

10. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / Ю.Г. Барабаш, Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин та ін. Харків: Право, 2016. 345 с.

11. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2017. 369 с.

12. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів / Ю.Г. Барабаш, Л.К. Байрачна, І.І. Дахова та ін. Харків: Право, 2015. 328 с.

13. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.

14. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.

15. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.

16. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країни: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Допоміжна:

1. Бутирський А.А. Реалізація принципу спеціалізації в судовій системі України. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 6. С. 195-200.

2. Вільгушинський М.Й. До питання реалізації принципу спеціалізації в системі судів загальної юрисдикції. *Адвокат* (укр.). 2012. № 6. С. 9-13.

3. Городовенко В. Спеціалізація судів у судовій системі України. *Юридичний журнал*. 2011. № 7/8. С. 60-66.

4. Городовенко В. Територіальність в основі побудови судової системи України. *Право України*. 2011. № 11/12. С. 189-197.

5. Єгорова В.С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2012. № 1. С. 135-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2012_1_26

6. Квасневська Н.Д. Особливості структури судової системи України. *Наше право*. 2016. № 1. С. 42-46.

7. Кравчук В.М. Порівняльно-правове дослідження порядку призначення суддів судів загальної юрисдикції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Вип. 22. Ч. I Том 1. С. 102-105.

8. Кравчук В.М. Порівняльно-правовий аналіз окремих елементів конституційно-правового статусу судді. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 15-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_3_4

9. Пєнцов М. В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД. *Форум права*. 2014. № 2. С. 358-363. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

10. Прилуцький С.В. Незмінюваність суддів в Україні: конституційно-правове регулювання та проблеми реалізації. *Публічне право*. 2017. № 1 (25). С. 73-82.

11. Рачинський А.П., Огілько А.В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 1. С. 66-74.

12. Сердюк В.В. Співвідношення принципів побудови системи судів загальної юрисдикції. *Держава і право*. 2012. № 2 (56). С. 142-147.

13. Струс-Духнич Т. Зарубіжний досвід функціонування судових систем. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 5. С. 271-275. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2010_5_66

14. Талаш В. Ю. Реформування судової системи України: порівняльно-правовий аналіз законодавства в частині правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2016. Випуск 41. Том 2. С. 198-201.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. http://portal.rada.gov.ua/ – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. http://www.ac-rada.gov.ua – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. http://www.ccu.gov.ua – офіційний сайт Конституційного Суду України.

4. http://www.kmu.gov.ua/control/ – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. http://www.ombudsman.kiev.ua – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. http://www.president.gov.ua/ – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. http://www.rainbow.gov.ua – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.

Текст лекції:

1. Поняття судової влади і правосуддя. Органи судової влади.

Судова влада, відповідно до теорії і практики розподілу влади, є самостійною незалежною сферою публічної влади і являє собою сукупність повноважень із здійснення правосуддя, тлумачення норм права, з відповідними контрольними повноваженнями спеціально уповноважених органів – судів.

Один із перших мислителів, який створив теорію розподілу влади, Дж. Локк виділяв законодавчу, виконавчу та федеративну владу (тобто владу держави на міжнародній арені), і нічого не писав про судову владу.

Лише у американській версії теорії розподілу влади, яку створили «батьки-засновники» конституції США Дж. Вашингтон, Т. Джефферсон, О. Гамільтон, Дж. Медісон та ін., судова влада стала повноправною гілкою у системі розподілу влади. Оскільки сильна і незалежна судова влада є гарантом громадянського миру і злагоди, прав і свобод людини і громадянина, законності і правопорядку в суспільстві.

І хоча судову владу прийнято називати «третьою владою» після законодавчої і виконавчої гілок, це жодною мірою не применшує її значення і чітко окресленої самостійності.

Як відомо, кожній гілці влади притаманні специфічні форми діяльності. На відміну від законодавчої влади, суд не створює загальні правила поведінки (виняток становить судовий прецедент, характерний для країн англосаксонської правової сім'ї), не здійснює виконавчо-розпорядчих повноважень (хоча у судових установах можуть існувати посади судових виконавців). Державна влада суду має конкретний характер.

А основною специфічною формою діяльності суду є правосуддя, тобто вирішення на підставі чинного права із застосуванням особливої процесуальної форми конкретних справ і спорів, які виникають внаслідок різних конфліктів у суспільстві між людьми, між людиною і державою, між різним структурам держав. Отже, судовій владі належить роль арбітра у спорах про право.

Правосуддя — самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій

законом, процесуальній формі цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ.

Схематично можна виділити такі напрями здійснення судової влади:

– охорона прав і законних інтересів громадян;

– охорона правопорядку від злочинних й інших правопорушень;

– контроль за тим, щоб діяльність державних органів не виходила за правові межі.

Основа судової влади – це, передусім, сукупність судових органів, які можуть бути наділені різною компетенцією. Слід зауважити, що судова влада належить не судовій установі будь-якого, навіть найвищого рангу, а судовій колегії (3–5 професійним суддям) або «одноособовому» судді, які розглядають справу.

Як правило, у країнах тоталітарного соціалізму у процесі беруть участь один суддя та два народних засідателі, у багатьох європейських країнах – суддя та 6-9 присяжних шеффенів, асизів (Німеччина, Франція), у країнах англосаксонського права – суддя і 12 присяжних (США). Народні засідателі мають у процесі однакові з суддею права, і приймають рішення на рівних із ним підставах (хоча, як правило, фактично лише забезпечують присутність). Присяжні, за рідкісним винятком, беруть участь лише у кримінальному процесі і вирішують більшістю голосів лише питання наявності або відсутності вини підсудного (вирішують питання факту, а не права).

Кадровий склад судової системи – це, передусім, особливий професійний прошарок – суддівський корпус, наділений особливим правовим статусом (як і судді, що до нього входять).

При розгляді, вирішенні тих чи інших конфліктів, які виникають у суспільстві, судді повинні керуватися законом, правосвідомістю та внутрішнім переконанням. Правосвідомість та внутрішнє переконання, передбачають не лише професійну підготовку, а й певний життєвий досвід.

Соціальна роль судової влади полягає в забезпеченні панування права, в тому числі й щодо держави. Ніхто крім суду не може здійснювати правосуддя від імені держави. Ніхто, у тому числі й держава в особі будь-яких її органів, не може втручатися у діяльність суду під час здійснення правосуддя. Громадяни, їх організації та об’єднання, усі державні і муніципальні органи, сама держава, яку представляють вищі органи влади і управління, зобов’язані виконувати рішення судів. Атрибутами судової влади є: широкі юрисдикційні повноваження, правовий статус судів як особливих органів державної влади, власне виконання владних суддівських повноважень.

Незважаючи на відносну самостійність судової влади, її діяльність багато в чому залежить від інших гілок влади і, передусім, від законодавчої. Адже саме остання визначає структуру судової системи, компетенцію її окремих ланок, статус судів тощо.

Роль виконавчої влади щодо судової системи у порівнянні з законодавчою владою дещо менша. Вона зводиться здебільшого до матеріально-технічного забезпечення діяльності судів. Ця роль значніша у тих

країнах, де на міністерства юстиції покладено деякі функції управління і керівництва прокуратурою.

Конституції зарубіжних країн, як правило, містять досить лаконічні положення щодо організації судової системи, її ієрархічної структури, інстанційності тощо.

Повноваження судової влади полягають, перш за все:

– у здійсненні правосуддя, тобто повноважень з розгляду і вирішення кримінальних, цивільних, адміністративних та конституційних справ (спорів) у порядку, встановленому процесуальним законом;

– повноважень з обов'язкового тлумачення норм права (Верховний Суд США);

– нормотворчих повноважень (створення судових прецедентів судами в англосаксонських країнах);

– контрольних повноважень (наприклад, перевірка законності арешту або затримання, діяльності державних органів, що здійснюють перераховані повноваження);

– другорядних повноважень (встановлення фактів, реєстрація корпорацій в деяких країнах та ін.).

Судова система – це сукупність усіх органів судової влади в державі, що здійснюють правосуддя.

Більшість конституцій країн світу, встановлюючи загальні основи судової системи, лише поверхнево говорять про організацію судової системи та її структуру.

Структура судової системи в кожній країни має свої особливості, які залежать від форми адміністративно-територіального устрою, історичних традицій та звичаїв народу, рівня правової культури суспільства, правової системи держави тощо. Судові органи, що формують судову систему, різні в різних країнах.

Основними елементами судової системи є суди, які пов'язані між собою організаційними і функціональними зв'язками. Організаційний зв'язок регулюється насамперед конституційним, судоустрійним законодавством, а функціональний – процесуальним законодавством (цивільним, кримінальним, адміністративним тощо).

Здебільшого у нормах основного закону згадуються верховні суди як вищі суди системи, при цьому може йтися про те, що нижчі суди створюються законом (Конституція США). Така лаконічність пов’язана, насамперед, із тим, що хоча у сучасних демократичних країнах склалися та існують усталені, традиційні моделі судової організації, може виникати об’єктивна потреба вносити зміни у судові структури, не змінюючи при цьому конституційні тексти.

Науковці виділяють 4 моделі судових систем:

1. Англо-американську (англосаксонську);
2. Романо-германську (європейську континентальну);
3. Соціалістичну;
4. Мусульманську.

Англосаксонська модель характеризується:

I. Функціонуванням єдиної системи судів на чолі з верховним судом.

Особливість: у США є окрема:

• Федеральна система

• Система судів штатів. Але і та і інша очолюється верховним судом федерації або верховним судом штату.

II. Використанням судових прецедентів;

III. Пасивністю судді в судовому процесі (бо його повноваження порівну розділені між ним і присяжними).

Основним рисами романо-германської моделі (Франція, Італія) є:

1. Відсутність єдиної системи судів;

2. Судовий прецедент застосовується досить рідко;

3. Поряд з апеляцією застосовується касаційний та ревізійний порядок оскарження;

4. Активність судді в процесі, він не лише дає оцінку, але й сам збирає докази;

5. Участь у процесі «суддів із народу», «непрофесійних суддів» (ассізи, шеффени).

Соціалістична модель характеризується (КНДР):

1. Виборністю всіх суддів і народних засідателів;

2. Рівність прав всіх суддів і народних засідателів;

3. Відповідністю судових округів території адміністративно-територіальних одиниць.

Мусульманська модель має особливий характер:

1. Мусульманському суду підлягають лише вірні або ті, хто погодився на такий суд;

2. Народних засідателів, ассізів, присяжних не існує;

3. Процес здійснюється за канонами шаріату із специфічними формами відповідальності і в цивільному, і в кримінальному праві.

Виняток: в Нігерії існують вищестоящі мусульманські суди.

До судової системи можуть також входити суди звичаєвого права – племінні суди, в яких беруть участь вожді та старійшини. Вони розглядають спори між сусідами, спори про використання земель, пасовищ, лісів, деякі питання сімейного права на підставі звичаїв племені. Кримінальні справи такі суди не розглядають. Рішення цих судів, що суперечать законам, є недійсними. Рішення племінного суду може бути оскаржене у суді загальної юрисдикції.

У деяких країнах існують церковні суди, які, передусім, розглядають справи священиків, однак можуть накладати стягнення і на прихожан (покаяння, відлучення від церкви).

Деякі завдання правосуддя можуть здійснювати і так звані органи досудового розгляду – медіатори, консиліатори (посередники, примирителі) – що діють у Франції, Італії. Їх розглядають як мирових суддів у незначних справах, їх, як правило, призначають органи місцевого самоврядування (муніципалітети) із кола державних службовців у відставці, які знайомі із основами права.

В Індії існують народні суди, які розглядають справи про транспортні порушення; у країнах тоталітарного соціалізму і деяких постсоціалістичних країнах існують товариські суди, які розглядають дрібні спори, незначні правопорушення. У Італії також існують народні примирителі (у общинах) і комісії примирителів. При незгоді сторін рішення посередників, громадських судів набувають сили лише після затвердження державним судом першої інстанції. Функції досудового розгляду можуть виконувати суди старійшин (аксакалів) та суди звичаєвого права (Казахстан, Киргизстан).

Громадськими судами з досить широкими повноваженнями є адміністративні суди, що створюються при установах (США). Це, по суті, адміністративні суди, але вони не утворюють єдину систему, як, наприклад, у Німеччині. У Великобританії адміністративні трибунали розглядають не лише суто адміністративні справи, а й трудові, податкові спори, спори про оплату житла тощо. Члени трибуналів не є державними службовцями, а громадськими діячами.

Системи судових органів є різними залежно від форми держави (унітарна, федеративна). В унітарних державах – єдина система загальних судів.

В федеративній державі -

1. Єдина система загальних судів (Канада);
2. Можлива і окрема система федеральних судів;
3. Окрема система судів суб'єктів федерації (США - ВС США - ВС Штатів).

Загальні суди, як правило поділяються на:

1. Суди першої інстанції мирові судді, поліцейські суди, районні суди, суди судових округів;
2. Апеляційні суди (високі);
3. Касаційні суди (це або вищестоящі суди, або верховні суди).

В деяких країнах такого поділу не існує (Науру, Тувалу – оскільки кількість населення цих країн становить не більше 10 тис. чол.)

Особливе місце займають конституційні суди, або суди, які розглядають питання конституційної відповідальності вищих посадових осіб.

2. Принципи організації та діяльності судової системи.

Діяльність суду спирається на принципи, які закріплені у більшості зарубіжних конституцій. Серед таких принципів виділяють ті, що стосуються, передусім, організації судових систем:

1) принцип територіальності. Цей принцип вимагає чіткого визначення місця розташування суду і території, на яку поширюється його юрисдикція. Тобто, він забезпечує територіальне розташування компетенції однорідних судів і тим самим визначає межі судового округу (дільниці). Принцип територіальності не тягне за собою автоматичної прив'язки судового округу (дільниці) до території певної адміністративно-територіальної одиниці, які існують у державі. У різних країнах існують різні варіанти співвідношення судового і адміністративно- територіального округів. Реалізація зазначеного

принципу є одним з шляхів застосування права людини на законний суд, якому підсудні всі справи, юридичний спір по яких виник на території певного судового округу (дільниці), а також покликано посилити незалежність суду від інших державних органів та органів місцевого самоврядування;

2) принцип спеціалізації. Цей принцип є одним з факторів забезпечення розгляду справи компетентним судом, який уповноважений здійснювати правосуддя. Тобто, поряд із судами загальної юрисдикції у багатьох країнах у рамках єдиної судової системи діє також мережа спеціалізованих судів, до яких належать адміністративні, трудові, сімейні, ювенальні (у справах неповнолітніх), податкові, фінансові, екологічні й деякі інші суди. Наприклад, у п. 1 та п. 2 ст. 211 Конституції Португальської Республіки 1976 р. встановлено, що «існують наступні категорії судів: а) Верховний суд і суди загальної юрисдикції першої та другої інстанцій; б) Верховний адміністративний суд і інші адміністративні та фіскальні суди; с) Рахункова палата; д) воєнні трибунали. 2. Можуть існувати морські суди і арбітражні суди...».

Існування зазначених судів дозволяє ретельніше проводити правове дослідження конкретних справ із залученням різних фахівців.

Зазначений принцип означає спеціалізацію в межах суду загальної юрисдикції одного чи декілька суддів по розгляду певної категорії справ або утворення окремого суду, який наділений повноваженнями здійснювати правосуддя лише за певною, чітко визначеною категорією справ. Одним із головних критеріїв спеціалізації є предмет спірних правовідносин і властива йому відповідна процесуальна процедура;

3) принцип інстанційності. Цей принцип означає право на оскарження судового рішення. Основними формами оскарження судового рішення є апеляція і касація. Тобто, за апеляційного або касаційного порядку рішення суду, може бути переглянуто судом вищої інстанції. Під судовою інстанцією розуміється судовий орган у цілому або його структурний підрозділ, що виконує певну процесуальну функцію при здійсненні правосуддя.

Говорячи про принципи організації та діяльності судової системи, доречним є згадати принципи, якими суд повинен керуватися при здійсненні правосуддя. Це так звані принципи судового процесу, тобто встановленого законом порядку розгляду і вирішення судових справ. У певному обсязі ці принципи визначаються у судово-процесуальному законодавстві, у розділах конституцій, в яких мова йде про судово-процесуальні гарантії прав людини. Такі принципи, а також гарантії, закріплені у основних міжнародно-правових актах у галузі захисту прав людини: Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Європейській конвенції із захисту прав і основних свобод людини 1950 р.

Отже, серед принципів діяльності суду (принципи судочинства) слід відзначити:

Свобода доступу до суду означає заборону відмови у прийнятті справи з причин відсутності закону або його незрозумілості. Суд зобов’язаний

прийняти позов, або із законних причин (непідсудність, непідвідомчість) відхилити його.

Гласність, тобто відкритий публічний суд. Закриті судові засідання проводяться лише у строго визначених законом випадках (якщо зачіпаються питання державної таємниці, інтимного життя сторін). Але у будь-якому випадку рішення суду оголошуються публічно.

Усний характер процесу дає більше можливостей для дослідження усіх обставин справи, з'ясування позицій усіх учасників процесу (ст. 120 Конституції Іспанії, ст. 90 Конституції Австрії).

Принцип змагальності означає, що сторони у процесі (обвинувач і підсудний, позивач і відповідач) мають рівні права у процесі доказування, і рівні можливості в обстоюванні своїх позицій, що дає можливість суду винести об'єктивне рішення.

Право на захист означає, що особа має право користуватися послугами адвоката з моменту затримання (у більшості країн) або арешту. Право на захист може передбачати надання безкоштовної юридичної допомоги у випадках, встановлених законом.

Презумпція невинуватості означає, що особа, яка звинувачується у вчиненні злочину, вважається невинною, поки її вина не буде доведена у передбаченому законом порядку і встановлена вироком суду, який вступив у законну силу. Із цього принципу витікають й інші важливі правила процесу: обвинувачений не повинен сам доводити свою невинуватість, свідчити проти самого себе; усі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого тощо.

Заборона подвійного покарання: ніхто не може бути засуджений повторно за один і той самий злочин.

Серед принципів діяльності суду називають також принцип мотивованості судових рішень, принцип відповідальності держави за судову помилку, принцип неможливості використання доказів, отриманих незаконним шляхом, незастосування зворотної сили закону, що обтяжує відповідальність, тощо.

3. Основи правового статусу суддів.

Статусу суддів у конституціях зарубіжних країн, у розділах, які стосуються судової організації, як правило, приділяється найбільша увага. Статус суддів (магістратів) регулюють також і спеціальні закони. Це пов'язано із тим, що суддям належать особливі повноваження, в тому числі й щодо вирішення людських доль.

До суддів, як правило, висуваються високі вимоги як професійного плану (як правило, наявність вищої юридичної освіти і певний стаж роботи на інших юридичних посадах), так і моральні (це не лише відсутність судимості, а й бездоганна, незаплямована репутація), а також вимоги щодо певного життєвого досвіду (як правило, підвищений вік для обіймання посади суддів).

У конституціях, як правило, сформульовані загальні принципи правового статусу суддів. До таких принципів віднесені: призначення, незмінність, незалежність суддів та суддівська несумісність.

У більшості країн суддівський корпус формується шляхом призначення (хоча існують виключення, наприклад, виборність суддів у деяких штатах США; в країнах тоталітарного соціалізму судді нижчих судів обираються громадянами або представницькими органами, як правило, на термін переобрання останніх – 5 років).

Процес призначення суддів ґрунтується на юридично регламентованій процедурі професійного відбору, якій, в свою чергу, передує спеціальна професійна підготовка і строгі правила проходження суддівської кар'єри.

Принцип призначення покликаний, на відміну від принципу виборності, забезпечувати професіоналізм судової діяльності. Оскільки, під час обрання суддівський корпус формується громадянами і навіть представницькими органами, як правило, при цьому діє політичний чинник. Виборці не настільки строго керуються суто професійними, особистими якостями кандидатів, а передусім їх політичними переконаннями. Звичайно, політичний момент існує і під час призначення суддів, тому більш прийнятним є такий порядок призначення, який не є виключною прерогативою однієї гілки влади. Порядок формування органів конституційної юрисдикції є дещо іншим.

Незмінність. Як правило, конституції не вказують, на який термін призначаються судді (проте, досить рідко зустрічається призначення на певний строк, наприклад, 10 років у Японії, або спочатку на певний строк, а згодом безстрокове – у Молдові). Як правило, незмінність поєднується з такими поняттями, як «безстроковість» та «довічність».

«Довічність» означає, що кар'єра судді закінчується із досягненням певної вікової межі (у Великобританії – 72 роки, у Японії – 65). Кар'єра судді може закінчитися у зв'язку із фізичним станом, який не дозволяє нормально здійснювати суддівські функції, із скоєнням злочину, у зв'язку з його негідною поведінкою (наприклад, у США судді виконують свої повноваження, допоки їх поведінка є бездоганною).

Незалежність – один із самих широких принципів конституційно-правового статусу суддів, який, як правило, закріплюється через таку формулу: «Судді – незалежні й підкоряються лише закону». Економічною гарантією незалежності судді – є високий рівень заробітної плати.

Принцип несумісності забороняє суддям і всім, хто утворює корпус магістратів, одночасно займати інші державні та громадські посади, а також займатися іншою оплачуваною (крім викладацької та наукової) діяльністю. У судових установах виключаються родинні зв'язки.

Судовий імунітет – ще одна із гарантій незалежності суддів, означає, що суддя не може бути притягнутий до дисциплінарної й, більше того, до кримінальної відповідальності за свої рішення у конкретних справах, за винятком випадків, передбачених законом.

Суддівське самоврядування. Завдання органів суддівського самоврядування полягає у представництві і захисті інтересів суддів, у рішенні кадрових питань та питань дисциплінарної відповідальності. Такі органи можуть здійснювати інспектування судів, пропонувати кандидатури для призначення на суддівські посади або навіть самі призначають суддів

(Іспанія). В Італії, Франції, Румунії – Вища рада магістратури, в Іспанії – Генеральна рада судового корпусу, у Болгарії – Вища судова рада. До складу таких органів зазвичай входять голови верховних (касаційних) судів, вищих спеціалізованих судів (наприклад, адміністративних), міністр юстиції, генеральний прокурор тощо. Частина членів може призначатися главою держави (у деяких країнах за поданням палат парламенту), частина обирається загальним з'їздом суддів.

Правовий статус суддів – це сукупність їх прав та обов'язків, закріплених та гарантованих законом. Правосуддя в Україні здійснюють професійні судді, а в окремих випадках передбачених законом присяжні. Однак розгляд справ в апеляційному та касаційному порядку здійснюють лише професійні судді, які є носіями судової влади в Україні.

Суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання.

Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і має наслідком відповідальність, установлену законом.

Суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом.

Суддя зобов'язаний звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора.

Незалежність судді забезпечується:

1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;

2) недоторканністю та імунітетом судді;

3) незмінюваністю судді;

4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;

5) забороною втручання у здійснення правосуддя;

6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді;

7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;

8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;

9) функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;

10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;

11) правом судді на відставку.

Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Суддя обіймає посаду безстроково.

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший 30 та не старший 65 років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше 5 років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою.

Не може бути призначений суддею громадянин, який:

1) визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним;

2) має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя;

3) має не зняту чи непогашену судимість.

Не може претендувати на посаду судді особа, до якої згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду.

Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, порушення вимог щодо несумісності, порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна або у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком щодо такої особи, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду.

Не може претендувати на посаду судді також особа, яку було раніше звільнено з посади судді за результатами кваліфікаційного оцінювання.

Підставами для звільнення судді є:

1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;

2) порушення суддею вимог щодо несумісності;

3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;

4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;

5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;

6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

1) досягнення суддею 65 років;

2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;

3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

4) смерті судді;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї.

Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

Президент України видає указ про призначення судді не пізніше 30 днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя.

Правосуддя в Україні може здійснюватися за участі присяжних.

Присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя.

Присяжним може бути громадянин України, який досяг 30 віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

Не включаються до списків присяжних громадяни:

1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;

2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;

3) які мають не зняту чи непогашену судимість;

4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;

5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;

6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;

7) особи, які не володіють державною мовою.

В Україні діє Вища рада правосуддя, яка:

1) вносить подання про призначення судді на посаду;

2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;

3) розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;

4) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;

5) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;

6) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

7) вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;

8) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;

9) здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України.

Вища рада правосуддя складається з 21 члена, з яких 10 - обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, 2 - призначає Президент України, 2 - обирає Верховна Рада України, 2 - обирає з'їзд адвокатів України, 2 - обирає всеукраїнська конференція прокурорів, 2 - обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою.

Строк повноважень обраних (призначених) членів Вищої ради правосуддя становить 4 роки. Одна й та ж особа не може обіймати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль.

Член Вищої ради правосуддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади (крім посади Голови Верховного Суду), виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Член Вищої ради правосуддя має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності.

Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги до члена Вищої ради правосуддя.

Вища рада правосуддя набуває повноважень за умови обрання (призначення) щонайменше 15 її членів, серед яких більшість становлять судді.

Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів.

4. Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції в Україні.

Організація судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд, здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. та інших нормативно-правових актів.

Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

Судову владу реалізовують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур.

Суди в Україні утворюють судову систему, для якої, як і для кожної системи, характерні певні зв'язки і відносини між окремими її елементами (судами), а також притаманні такі якості, як ієрархічність, багаторівневість, структурованість. Судова система України, уособлюючи організаційний аспект судової влади – однієї з гілок державної влади, – віддзеркалює

особливості організації цієї влади у нашій державі, відповідає рівню соціально-економічного розвитку, пануючим у суспільстві поглядам на місце суду в системі механізмів державної влади, накопиченому досвіду і певним традиціям.

Відмінною рисою судової системи України є те, що вона є системою унітарної держави, яка, на відміну від федеративних держав, які мають систему як федеральних судів, так і судів окремих суб'єктів федерації (штатів, земель, областей і країв), має єдину судову систему, яка не передбачає поділу предмета юрисдикції між судами за ознакою належності до різних внутрішньодержавних утворень.

Другою відмінною рисою судової системи України є моноцентризм системи судів загальної юрисдикції, який замінив існуючий понад десять років біцентризм, коли підсистему загальних судів очолював Верховний Суд України, а підсистему господарських (тоді арбітражних) – рівний йому за статусом Вищий господарський (тоді арбітражний) суд України; тепер Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України.

Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності, про які ми говорили раніше.

Систему судоустрою складають:

1) місцеві суди;

2) апеляційні суди;

3) Верховний Суд.

Для розгляду окремих категорій справ відповідно до Закону «Про судоустрій і статус суддів» в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди:

1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;

2) Вищий антикорупційний суд.

Серед інших засад функціонування судової системи слід назвати:

- Здійснення правосуддя виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

- Незалежність судів. Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права.

- Право на справедливий суд. Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

- Право на повноважний суд. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом.

- Рівність перед законом і судом. Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом

незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

- Професійна правнича допомога при реалізації права на справедливий суд. Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, визначених законом, держава забезпечує надання професійної правничої допомоги безоплатно.

- Гласність і відкритість судового процесу. Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом.

- Право на перегляд справи та оскарження судового рішення. Учасники судового процесу та інші особи мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Справи в судах розглядаються суддею одноособово, а у випадках, визначених процесуальним законом, - колегією суддів, а також за участю присяжних.

Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Верховний Суд:

1) здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;

2) здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;

3) надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов’язаних із функціонуванням системи судоустрою;

4) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров’я;

5) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;

6) забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;

7) здійснює інші повноваження, визначені законом.